

הואיל משה באר את התורה

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב: ... ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אתו אלהים: ... בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר: (דברים פרק א פסוקים א-ה).¹

והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושרת אתם בשיד: ... וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב: ס (דברים כז א-ח).²

ויאספו כל העם פאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל: ... ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמיו כל העם: ... ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שקל ויבינו במקרא: (נחמיה פרק ח פסוקים א-ח).³

מסכת סוטה דף לה עמוד ב – כתיבת התורה על האבנים

נמצאת אתה אומר: שלשה מיני אבנים היו; אחד שהקים משה בארץ מואב, שנאמר: "בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר וגוי", ולהלן הוא אומר: "וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת באר היטב וגוי", ואתיא באר - באר; ⁴ ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, שנאמר: "ושתיים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן"; ואחד שהקים בגלגל, שנאמר: "ואת שתיים עשרה האבנים האלה אשר לקחו וגוי".⁵

ספרי דברים פרשת דברים פסקא ד – מה פשר "הואיל"

"בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר". ר' יהודה אומר: אין 'הואיל' אלא התחלה, שנאמר: "הואיל נא ולין וייטב לבך" (שופטים יט ו).⁶ ואומר: "ועתה הואלת לברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך" (דברי הימים א יז כז).⁷ וחכמים אומרים: אין 'הואיל' אלא שבועה, שנאמר: "ויואל משה לשבת את האיש" (שמות ב כא).⁸ ואומר: "ויואל שאול את העם לאמר" (שמואל א יד כד).⁹

¹ מה הם הדברים שדיבר משה אל כל ישראל? מה ציווה ה' אותו אליהם? התשובה: ביאור התורה - כך משתמע מפשטם של הפסוקים. אך מהו ביאור זה? באילו אופנים צריכה התורה ביאור שאם לא כן יוכלו להבינה בדרך אחרת?

² "ביאור" נוסף של התורה מצוי בקצה השני של הספר בציווי כתיבת התורה על אבנים אחרי הכניסה לארץ! נושא עליו דרשו בדברינו **האבן תשמור את האבן** בפרשת כי תבוא. מפתח לחשוב ששני ביאורים אלה משלימים זה את זה, הראשון כאמור בתחילת הספר ובע"פ ועם הפנים פנימי לבני ישראל; והשני בסוף הספר צופה פני ספר יהושע בכתיבה על אבנים ועם הפנים לכל העולם.

³ פה אמנם לא נזכרת המילה "באר", אך אפשר לראות באסיפה הגדולה שערכו עזרא ונחמיה בראש השנה (באחד לחודש השביעי) שבה לא רק "קראו" בתורה כי אם גם פרשו, דנו ("שום שכל") והבינו במקרא, ביאור נוסף של התורה. מה גם שאסיפה זו הפכה בהמשך החודש, בל"ד בו, לכריתת האמנה (נחמיה פרק י) בדומה לכריתת ברית לצד באור התורה אצל משה (ברית ערבות מואב) ויהושע. (ברית שכם). אבל את המילה "ביאור" לתורה מצאנו רק בספר דברים. ואנו נבקש להיירש במקצת גם למילים "הואיל משה".

⁴ היקש. המילה "באר" בפרשתנו מתחברת עם המילה "באר" בפרשת כי תבוא (הבדל קטן בניקוד).

⁵ וההמשך שם בברייתא כיצד כתבו את התורה אם על האבנים ממש וסדו בסיד או על הסידי, מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון שנוגעת למחויבות אומות העולם לתורה, מפורט בדברינו **האבן תשמור את האבן** בפרשת כי תבוא. עניינינו כאן והפעם הוא במשה, בחלק הראשון של דברי הגמרא בו היא מחדשת שגם משה כתב את התורה על אבנים עוד בערבות מואב (ויהושע הקים שניים). הגמרא מחברת את ביאור התורה שבתחילת ספר דברים לביאור התורה בסופו. משמעות הדבר הוא ששני הביאורים אחד הם ושאת כל ספר דברים יש לקרוא ברצף אחד וכעניין אחד (ראו הדעה שגם מי שלא דורש סמוכים בכל התורה, דורש סמוכים בספר דברים, ברכות כא ע"א, בדברינו **ספר דברים – משנה תורה** בפרשה זו, גם "אין מוקדם ומאוחר בתורה" לא נזכר כמעט בכלל בקשר לפרשיות ספר דברים). אנחנו נתמקד בפסוק "הואיל משה באר את התורה הזאת" שבפרשתנו. האם הכתיבה על האבנים ועוד בשבעים לשון (להלן), היא באור התורה?

⁶ בפרשת פילגש בגבעה, החותן שמפציר בחתנו הלוי שיישאר עוד לילה ללון בביתו.

⁷ בתפילת דוד אחרי שנתן הנביא מודיע לו שלא הוא יבנה את בית המקדש. נראה שהואלה כאן איננה רק התחלה אלא גם לשון ריצוי, כרוצה לומר: ועתה רצית לברך וכו'. ולהלן נראה פירוש כזה.

⁸ שזה עצמו מדרש, ראו דברינו **השבועה שנשבע משה ליתרו** בפרשת שמות. אבל פשט הפסוק הוא כפי שמפרש בכור שור: "הואיל - רצה, כמו "ויואל משה לשבת". ולפי זה משה רצה היינו ביקש לבאר את התורה (ולא הואיל הסכים כלשון ימינו). המקור השני (הבא) מספר שמואל במלחמת שאול ויונתן בפלשתים הוא אכן שבועה כפשוטו.

⁹ עפ"י חכמים, הואיל של משה איננו לשון רכה ונעימה כאדם האומר לחבירו: הואיל נא לכבדני בכך וכך, אלא כשופט המחמיר עם עד או נאשם ואומר לו: הואיל בבקשה לענות על שאלתי. על סיפה של ארץ ישראל ולפני הסתלקותו, משיבוע משה את בני ישראל להיות קשובים לביאור התורה שהוא מתכוון ללמדם. איפה לנו עוד "הואיל" במקרא? ראש לכולם הוא: "הנה נא הואילתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר" (בראשית יח כז) של אברהם בטיעונו להצלת סדום, שהוא בלשון מפיסת וכנועה (אבן עזרא ור"ק מפרשים שם: הואילתי - רציתי). ויש עוד "הואיל" במקרא שניתן לפרשם לכאן או לכאן, מתחינה וריצוי ועד שבועה ובתווך פשוט 'התחלה',

"באר את התורה הזאת לאמר", אמר להם: כבר אני סמוך למיתה. מי ששמע פסוק אחד ושכחו - יבוא וישננו, פרשה אחת ושכחה - יבוא וישננה, פרק אחד ושכחו - יבוא וישננו, הלכה אחת ושכחה - יבוא וישננה. לכך נאמר: "באר את התורה הזאת לאמר".¹⁰

בעל הטורים דברים א ה פרשת דברים – לעשות אתכם לעם

הואיל - ג' במסורה. הואיל משה. ואידך: "כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם" (שמואל א יב כב). "הואיל הלך אחרי צו" (הושע ה יא). היינו דאמרין: "בין כך ובין כך קרויין בניו של מקום" (קידושין לו א) - בין עושין רצונו של מקום שמקיימין את התורה דהיינו הואיל משה, ובין עובדין עבודה זרה דהיינו: "הואיל הלך אחרי צו", "הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם".¹¹

"את התורה הזאת לאמר". וסמך ליה ה' אלהינו. כלומר הזהירם על ייחוד השם (עין ילקוט שמעוני חלק א תורה) רמז תתלג.¹²

התרגומים לדברים א ה – מפרש, מלמד

תרגום אונקלוס: בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר: תרגום המיוחס ליונתן: פְּעִיבְרָא דִּירְדְנָא בְּאַרְעָא דְּמוֹאָב שׁוֹרֵי מִשָּׁה לְמַלְפָּא ית פְּתַגְמֵי אֲוִרִיתָא הַדָּא לְמִימָר.¹³

רש"י דברים א ה פרשת דברים – התחיל ופירש בשבעים לשון

הואיל - התחיל כמו (בראשית יח, כז) הנה נא הואלתי: באר את התורה - בשבעים לשון פירשה להם.¹⁴

כגון זה של בני הנביאים אצל אלישע, מלכים ב ו ג: "וַיֹּאמֶר הָאֶחָד הוֹאֵל נָא וְלֶךְ אֶת עֲבָדֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אֵלֶיךָ, באיוב ו כח: "וְעֵתָה הוֹאִילוּ פָּנֵי בִי וְעַל פְּנִיכֶם אִם אֶכְזָב", בהושע ה יא: "עֲשׂוּק אֶפְרַיִם רְצוּן מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הֶלֶךְ אַחֲרַי צָר", ויש עוד.

¹⁰ מהו "ביאור התורה"? "לאמור" אותה, היינו לחזור ולשננה עד שלא תישכח. כך גם במדרש תנאים ובמדרש הגדול על הפסוק. המטרה המרכזית של **ספר דברים הוא משנה תורה** (ראו דף בנושא זה) היא לשנות, לשנון ולזכור את התורה, מן הסתם גם לרדת לפרטים בהלכות מסוימות. כך רואה משה את תפקידו ערב מותו. לנושא זה, ביאור התורה, מוקדשים כארבעים היום מראש חודש שבט בו משה פותח את ספר דברים ועד מותו ב' באדר (ילקוט שמעוני יהושע רמז א: "מאחד בשבט עד ששה באדר, שלשים וששה ימים פירש משה את התורה כלה, שנאמר הואיל משה באר וגו'"). האם הצליח משה במשימה זו? ראו מסכת תמורה טז ע"א: "אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע: שאלו! א"ל: לא בשמים היא. אמרו לו לשמואל: שאלו! אמר להם: אלה המצות - שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה ... אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שנפטר משה רבינו לן עדן, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בו ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל? מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות". ראו שם ובדברינו **כי לא תשכח מפי זרעו** בפרשת וילך כיצד חזרו ההלכות.

¹¹ לפני שנתמקד בביאור התורה, הנה עוד פירוש "הואיל" בדרכו של בעל הטורים שמפרש ביטויים ולשונות במקרא בשיטה הפילולוגית ומחבר שלושה "הואיל" לרעיון שמובע בגמרא בקידושין ויסודו בפסוקי הושע הקשים בפרקים א ו-ב ובעצם בדברי משה ירמיהו וישעיהו והדרשות עליהם, שבשעת כעסו של הקב"ה הוא אומר אתם לא בני ובשעת הריצוי אומר: אתם תמיד בני. ראו שם בגמרא ובדברינו **הושע פרק ב פסוקים ד-ז** בהפסרת פרשת במדבר. בא בעל הטורים ומעמיד את "הואיל" של משה בפרשתנו בצד החיובי של "עושים רצונו" ואת "הואיל" של הושע ושל שמואל (בנאמו הפרידה שלו ומינוי המלך) בצד שעובדים עבודה זרה. נראה שיש כאן גם רמז ל"הואיל" של שבעה שבגנה עם ישראל יישאר תמיד בניו של מקום.

¹² ומהו ביאור "התורה הזאת" עפ"י בעל הטורים? – ייחוד השם. פרשת "שמע ישראל" שתבוא בעוד שיהיה פרשה הבאה, דברים ו ד: "שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". קצת רחוק, אבל הקישור הוא בחיבור פסוקים ב-ו בפרק א בו אנו עומדים וקריאתם ברצף: "... הוֹאִיל מִשָּׁה בְּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאֹמֶר: ה' אֱלֹהֵינוּ וכו'". מה הואיל משה לבאר? את "ה' אלוהינו" של קריאת שמע שהוא ייחוד השם. ובא העורך ומגייס לחיבור זה את מדרש ילקוט שמעוני בפרשת ואתחנן על הפסוק "שמע ישראל" שדורש שם: "ומה תלמוד לומר: ה' אלהינו? עלינו לייחד שמו ביותר".

¹³ ובתרגום של כתר יונתן חזרה לעברית: "בעבר של הירדן בארץ של מואב החל משה ללמד את דברי התורה הזאת לאמור". הדגש בתרגומים הוא על הפעלים: פִּרְשׁ וּלְמַד, שהם מילה נרדפת (לפחות בעברית של ימינו) לפוּעַל בִּאֲרֵי וכן גם סב"ר. ביאור התורה הוא בפשטות הסברתה ופרשנותה. ומי אם לא התרגומים עצמם בראש מפעל זה! זה תפקיד המתורגמן שעומד ליד הקורא בתורה, או ליד החכם הדורש ומסביר את דבריו לקהל הרחב בשפה יותר פשוטה, לעיתים גם בתרגום לשפה שהם מבינים (ארמית, יוונית, ערבית, אנגלית). ומה לנו מתאים יותר מאשר הדרשות על "אלה הדברים" שספרי תורה נכתבים בכל לשון, ראו בדברינו **אלה הדברים – בכל לשון** בפרשה זו. ראו גם המדרש כיצד מצווה הקב"ה את משה: "קח לך את יהושע, לך ועמוד לו תורגמן וידרוש לפניך בראש גדולי ישראל" (אבות דרבי נתן נוסח א פרק יז). עוד מצאנו בפירוש פני דוד (החיד"א) לפסוק שלנו: "הואיל משה באר את התורה הזאת - כי משה רבינו רבן של ישראל והמתורגמן שלו אהרן. ובאחרית הימים בדורו של משה יבוא משה בגלגול וילמד תורה לישראל ויהיה ערל שפתים והמתורגמן שלו אז יהיה אליהו ... וזה רמז הואיל משה דאליהו יהיה מתורגמן למשה לבאר התורה". גם באחרית הימים תצטרך התורה ביאור ע"י מתורגמן. אליהו יבאר את תורת משה (ויפתור את כל התיק"ו).

¹⁴ בפירוש "הואיל" נוקט רש"י את שיטת ר' יהודה במדרש ספרי לעיל ומתעלם משיטת חכמים שהייתה כאן שבועה. בביאור התורה פותח כאן רש"י צוהר גדול שמתחבר מחד גיסא לגמרא סוטה לעיל (שם, אבל בקטע שלא הבאנו, ראו מסכת סוטה פרק ז משנה ה) שאת התורה כתבו בשבעים לשון! בשביל מי? בשביל אומות העולם? בשביל בני ישראל בתפוצותיהם לעתיד? מאידך גיסא, יש כאן קו המשך ברור לתרגומים לעיל. כך מבינים מפרשי רש"י, ראו למשל פירוש ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) שאומר: "באר את התורה בשבעים לשון פירשה להם" על בסיס ההיקש: "באר – באר" שראינו בגמרא סוטה לעיל. ונראה שיש לרש"י סיוע טוב יותר ממדרש בראשית רבה מט ב: "מעמיד אני מהן שבעים זקנים ... ומעמיד אני מהן משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון". פה מדובר

בְּעֵבֶר הִירְדֵן בְּאֶרֶץ מִזְבֵּחַ הַזֵּבִים בְּאֶרֶץ הַתְּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: ה' אֱלֹהֵינוּ דָּבָר אֱלֵינוּ בְּחָרֵב לֵאמֹר רַב לָכֶם שְׁמַע בְּהָר הַזֶּה: (דברים פרק א פסוקים ה-ו).¹⁵
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד (דברים פרק ו פסוק ד).¹⁶

אבן עזרא דברים א ה פרשת דברים – שילוב מצוות ואירועי העבר

הואיל משה באר - ... והנה משה החל לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם, ואמר להם כל המצוות, גם עשרת הדברים, ששמעו אבותיהם מפי השם, ישמעו גם הם מפי ציר נאמן.¹⁷

רמב"ן הקדמה לספר דברים – מידת הרחמים בכניסה לארץ ולעולם

הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצוות התורה הצריכות לישראל, ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת כהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אות' להם ... אבל בישראל יחזיר המצוות הנוהגות בהם, פעם להוסיף בהם ביאור, ופעם שלא יחזיר אותם רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבואו בספר הזה ... אזהרות מרובות זו אחר זו ...¹⁸ וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקב"ה במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם... ולחזק לבם, בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם. שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדנו ונאבד. ולכן הודיעם משה רבינו כי הקב"ה רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו. וכענין שאמר הכתוב: "כי עמך הסליחה למען תורא".¹⁹

על הגיה ואמירה בע"פ בשבעים לשון, לא בכתובה על אבנים. והדברים חוזרים להלכה שאין מעמידים בסנהדרין רק מי שבקי בשבעים לשון (סנהדרין ז' ע"א, "שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן"), ובמנחות סה ע"א שבחו של מדכי שלא רק הבין שבעים לשון, אלא ידע לשלב ולתבל דרשותיו במגוון לשונות ושפות ולפיכך נקרא "בלשן". ומתן תורה עצמה היה בארבע לשונות: עברי, רומי, ערבי, ארמי (ספרי דברים פסקא שמג). האם יציקת התורה ללשונות כל העמים, היא באור התורה?¹⁵
 נחזור לפסוקים בהם פתחנו ונקרא את פסוק ה-ו ברצף. ובדגש על המילה "לאמור" שמחברת את סוף פסוק ה עם תחילת פסוק ו (והיא תחילת "לאמר" של הקב"ה למשה בחומשים הקודמים, כמובא בהקדמת רמב"ן לספר דברים שמקצתה נראה להלן). במה עוסק פסוק ו? במסעות בני ישראל! מיד לאחר הכותרת "הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" פותח משה בסיפור היסטורי של המרגלים וכיבוש עבר הירדן המזרחי! נראה שזה מקור חשוב, בפשט המקרא, שביאור התורה איננו רק פירוש המצוות והחוקים, אלא "אלה תולדות", "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור", "שאל אביך ויגדך" והרבה בנביאים ובכתובים על חשיבות לימוד העבר.
 רוב המפרשים מבינים שביאור התורה במשמעות פירוש המצוות מתחיל מפרק ו פסוק ד: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", ראו בעל הטורים לעיל והערה 12. גם מי שמבקש להקדים את חלק המצוות לפרק ה פסוק א: "ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהים שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם" כגון ספורנו דברים ד מז שמפרש: "ויירשו את ארצו. אחר שכבשו ארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצוות ואין מחריד, הואיל לבאר את התורה והמצווה ולהזהיר עליהם", או פירוש עקידת יצחק שרואה בפסוקים מד-מה בדברים פרק ד: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל: אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים" פתיחה לביאור התורה. יש גם להתמודד עם תיאור מעמד סיני שבא מיד שם שהוא יותר תיאור המעמד מאשר דינים ומצוות. כך גם נכון עבור מי שינסה להקדים לפרק ד פסוק א: "ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם נתן לכם" שנראה פותח את מעמד הר סיני, אך לאחריו באה נבואה עתידית קשה: "כי תוליד בנים ובני בנים" שנקרא בתשעה באב בשחרית. אז איפה בדיוק מתחיל ביאור מצוות התורה ודיניה? האם בכונה מערבב משה את שני המוטיבים של ביאור התורה: החלק ההלכתי והחלק ההיסטורי (דרך ארץ)?

¹⁷ נראה שאבן עזרא בלשונו הקצרה והעניינית נותן תשובה פשוטה לשאלתנו. כן אכן, ביאור התורה כולל גם את תולדות העם וסיפור קורותיו. היופי של פרקי ספר דברים הראשונים, פרשות דברים-ואתחנן-עקב, הוא השילוב של סיפור היסטורי ודרישה לקיום התורה והמצוות. בתוספת עשיית **הטוב והישר** עליו הרחבנו בפרשת ראה. אין כל בעיה בחיבור פסוקים ה ו-ו ועם המילה "לאמר". זו האמירה, וזהו ביאור התורה: הפירוש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם, כל המצוות, עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם – ישמעו גם הם מפי ציר נאמן" (חידת אבן עזרא: "אך בעה עמדו על הים, צור וציר צאן וצור"). גם אם נמצא הסברים לפרש המרחק בין תחילת הספר בפסוק: "הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" והתחלת ביאור מצוות התורה בפרק ו פסוק ד: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", עדיין באים אחרי כן תיאור ההליכה במדבר, פרשת לוחות ראשונים, חטא העגל ולוחות שניים ועוד. אין מנוס מלראות כל זאת כביאור התורה כפי שיחתום אח"כ משה את ספר דברים בשירת האזינו "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור", ומהציווי לכתוב את השירה לומדים חז"ל את מצוות כתיבת ספר תורה לדורות. ספר שלא בכדי מתחיל בסיפור בראשית העולם והאבות.

¹⁸ בקטע שהשטנו מתמודד רמב"ן עם הבעיה שיש בכל זאת "מצוות שלא נזכרו כלל" בארבעת החומשים הקודמים "כגון היבום ודין המוציא שם רע והגרושין באשה ועדים זוממין וזולתן", אבל הוא מדגיש שכולם "כבר נאמרו לו כולן בסיני או באוהל מועד ... אבל לא נכתבו ... כי אולי לא נהגו באותן המצוות רק בארץ אף על פי שהן חובת הגוף ... או מפני שאינן תדירות". רמב"ן הוא שקבע את מטבע הלשון לגבי מצוות ספר דברים איזה מהן היא "מצוה מבוארת" ואיזה היא "מצוה מחודשת" (ראו פירושו למצוות מתנות כהונה שלא נזכרה בספרים הקודמים, בדברים יח ג שהיא "מצוה מחודשת"), אבל כאן, בהקדמה לספר דברים, ביאור התורה הוא רק תוספת הסבר ופירוט או אזהרות! מה שמזכיר אולי את "הואלה" בשיטת חכמים שהיא שבועה.

¹⁹ הסיפור ההיסטורי המלווה בדברי תוכחה וכיבושין איננו עפ"י רמב"ן ביאור התורה. זה יתחיל מאוחר יותר באחד מהפסוקים שהצענו לעיל (רמב"ן מעדיף את סוף פרק ד תחילת פרק ה), אבל דברים אלה הכרחיים בהקדמה ופתיחה לביאור התורה. כך מפרש רמב"ן גם בפסוק הראשון בפרשתנו (לאחר ההקדמה): "כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצוות, אמר להם בתחילת דבריו, ה' אלהינו דבר

רמב"ן דברים פרק א פסוק א – הביאור הוא למצוות שנאמרו כבר וביזמת משה

והנה הזכיר בכאן שני דברים. אמר שדבר משה אל בני ישראל "ככל אשר צוה ה' אותנו אליהם", וזה רמז אל המצוות שיאמרו להם בספר הזה שלא נזכרו עד הנה בתורה. ואמר שהם ככל אשר צוה אותם השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטווה. והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם "וידבר ה' אל משה", ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטווה מפי הקב"ה. ואמר עוד כי "הואיל משה באר את התורה", וזה רמז במצוות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים. וטעם "הואיל משה", שרצה לבאר להם את התורה, והזכיר כן להודיע כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו השם בזה, מלשון "הואיל נא ולין (שופטים יט ו), "ולו הואלנו ונשב" (יהושע ז ז), וכן רבים.²⁰

אלשיך פרשת דברים – למה אחרי ארבעים שנה

אמרו ז"ל (עבודה זרה ה ב) מכאן שאין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד ארבעים שנה ... וזה מאמרו יתברך ויהי בארבעים שנה שהוא אחר הפלגת זמן ... ופירש הטעם בנועם מאמרו באומרו ככל אשר צוה ה' אותנו אליהם. כלומר, תדע למה היה זה אחר ארבעים שנה עם היותו כבר סמוך למיתתו ... כי אז היה זמן שהם ירדו לסוף דעתו, שאין אדם יורד לסוף דעתו עד ארבעים שנה. והוא, כי בעצם הנה סוף דעתו של משה הוא אשר קבל מאתו יתברך בעצה שהוא תכלית נקודת האמת. אך טרם מלאת הארבעים שנה לא הגיעו ישראל לגדר תדמה קבלתם ממשה אל קבלת משה מהקב"ה, כי אם בהשמטת עומק נקודת טעמי קצת דברים הגורמים שינוי בכמה דברים. אך אחר ארבעים שנה אז הוא זמן שירודים לסוף דעתו כאשר קבלו מאתו יתברך.²¹

שבת שלום, וזנכה לראות בנחמת ציון ובנין ירושלים מחלקי המים

אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכבוש הארץ מיד ונעבור את הירדן, וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה. ונמשכו דברי הפתיחה הזאת, עד שהשלים בהם בפסוק ושמרת את חוקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום וכו' ... אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר (להלן ה א) שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום, והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפי של הקב"ה, ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (להלן ו ד), וכל המצוות שבספר הזה. יש פתיחה ודברי מבוא, כמו כל דרשן שמתחיל בפתיחתא ואח"כ קצת נמשך ונגרר, ויש ביאור התורה. אבל בהקדמה למעלה, גישת רמב"ן רכה ואבהית יותר. מטרת הפתיחה הארוכה היא להקדים תקווה לחרדה. אריכות הדברים באה לתת ביטחון לעם. בארבעים היום שאני עומד פה בערבות מואב ומבאר לכם את התורה, אומר משה לדור הבנים שעתידי להיכנס לארץ, אני לא רק חוזר ומבאר לכם את פרטי התורה ושתבואו ותשאלו עכשיו כל מה שלא ברור לכם (מדרש ספרי לעיל), אני גם נותן לכם סקירה היסטורית של הקורות את אבותיכם שגם אם נשמעת לכם קשה, היא אופטימית ביסודה. תמיד יהיו הרחמים והסליחה, מה שמחזיר אותנו לפירוש בעל הטורים והערה 11 לעיל ואולי גם לדברי אבן עזרא שהסקירה ההיסטורית של כן כלולה בביאור התורה. דברי רמב"ן אלה יפים ונעימים, אבל נראה שקשה מאד להולמם בשל סיום הספר. אם את התוכחות של דברי הפתיחה ניתן לפרש בעין אופטימית, מה נעשה עם התוכחות הקשות של פרשת כי תבוא וניצבים?

²⁰ עיון בהמשך פירושו של רמב"ן בתחילת ספר דברים מחזיר אותנו לדרשות על "הואיל משה" ולנקודה 'עדינה' של מעמד ספר דברים בהשוואה לשאר ספרי התורה, נושא שכאמור כבר דרשנו בו מעט בדברינו [אלה הדברים – בכל לשון](#) בפרשה זו. בהקדמתו לספר דברים (חלקה הבאנו לעיל) אומר רמב"ן שהסיבה שאין בכל ספר דברים לשון "וידבר ה' אל משה לאמר", "צו את בני ישראל" או "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם" למצוה פלונית היא משום שכל המצוות "כבר נאמרו לו כולן בסיוני או באוהל מועד בשנים הראשונות קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית". כאן, מפנה רמב"ן את תשומת לבנו שבראש הספר מופיעה הכותרת: "... בעשתי עשר חדש באחד לחמש דבר משה אל בני ישראל לכל אשר צוה ה' אתו אלהים". כיצד נערוך פסוק זה מול הפסוק "הואיל משה באר את התורה"? נראה שאפשר לפתור סתירה-לכאורה זו בדרשה זו או אחרת בפרט אם נאמר שהואלתי היא מילה רכה של התחלתי או רציתי כנ"ל. אבל רמב"ן רואה בסתירה-לכאורה זו מקום חשוב להתגדר בו ולהציב עקרון פרשני-הלכתי חשוב, כמי שעסק הן בפירוש המקרא והן בהלכות (פירוש לתלמוד, השגות על ספר המצוות לרמב"ם). ספר דברים מכיל כאמור מצוות מיוחדות ומצוות מבוארות. על אלה המחודשות "שלא נזכרו עד הנה בתורה" הקדימה פתיחת הספר ואמרה: "ככל אשר צוה ה' אותנו אליהם" – הכל מגבוה, הכל מסיני ומאוהל מועד אלא שלא נכתב ואולי גם לא נלמד עד כאן. אבל על אלה "המבוארות" – "הואיל משה באר את התורה הזאת" ומעצמו התגבר ללמד את בני ישראל לפני מותו ולבאר להם התורה (ראו שוב ספרי לעיל) – "מעצמו ראה לעשות כן ולא ציווהו השם". זו המשמעות של "הואיל משה" וזה המסר במה ואיפה ויכול פרשן ודרשן ל"הואיל" ולהועיל מעצמו. וכמעט אמרנו: יותר משהעגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להניק (דברי רבי עקיבא כשהיה חבוש בבית האסורין לרבי שמעון בר יוחאי, פסחים ק"ב ע"א).

²¹ אלשיך מאיר את כל הנושא באור אחר ומאד אנושי. הסתירה לכאורה בין "ככל אשר ציווה ה' אותנו" ובין "הואיל משה לבאר את התורה" נפתרת ע"י הגורם השלישי הוא בני ישראל. הציווי של הקב"ה היה כל הזמן, משה קבל את נקודת האמת מזמן. אבל לא היה יכול להעביר אותה הלאה משום הכלל "אין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד ארבעים שנה". לא בכדי פותחת התורה בפסוק: "ויהי בארבעים שנה". בתום ארבעים שנות נדודי בני ישראל במדבר, ערב הסתלקותו של משה, יורדים בני ישראל לסוף דעתו של משה, לרגע שבו קבלתם ממש תדמה לקבלת משה מהקב"ה. זה הרגע בו יש טעם ותכלית לביאור התורה. זה הרגע בו "נעתקה קבלתם ממנו אליהם עד גדר שככל אשר צוה ה' אותנו כן היה אליהם. כי אז ירדו לסוף דעתו שהוא ככל אשר קבל מאתו יתברך". "על כן אז רצה לבאר להם כל התורה כאחד למען בכל חלקיה ירדו לסוף דעתו. מה שאין כן בכל המשך הארבעים שנה כי אם שהוא שונה הלכה בכל יום לאטו". אלשיך לא אומר זאת, אבל נראה שהוא מתכוון לומר שיותר ממה שמשה הואיל לבאר את התורה, בני ישראל הואילו (סוף סוף) לרצות לשמוע את ביאורה ופירושה. וזה בדיוק ההפך מהמשל על העגל והפרה.